

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В РИНКОВИХ УМОВАХ

УДК 332.36

Андрій БАРВІНСЬКИЙ,

кандидат
сільськогосподарських наук,
доцент кафедри управління
земельними ресурсами
Національного університету
біоресурсів і
природокористування України

Висвітлено еколого-економічні проблеми, які виникли внаслідок трансформації новостворених агроформувань у структури ринкового типу. Показано, що екологічні та економічні заходи є важливою складовою систем сільськогосподарського землекористування і основним інструментом реалізації їхніх функцій.

Ключові слова: системи землекористування, екологічні та економічні заходи, параметри родючості ґрунтів.

■ Постановка проблеми

Земельні ресурси посідають чільне місце в економіці будь-якої країни, тому сталий розвиток аграрного сектора національного господарства України неможливий без реалізації на практиці принципів раціонального використання та охорони земель. Саме земля є найважливішою частиною навколишнього природного середовища, основним засобом виробництва в сільському та лісовому господарстві [4]. Від того, наскільки економічно ефективно і екологічно безпечно використовується цей засіб виробництва, залежить добробут українського народу.

За час проведення земельної реформи на території колишніх радгоспів і колгоспів відбулися значні трансформаційні процеси, які змінили земельні відносини, організаційно-правові форми власності на землю і майно, порушили структуру угідь та організацію виробництва, і як наслідок — знизили ефективність сільськогосподарського землекористування.

Поява значної кількості нових землекористувачів і землевласників дуже ускладнила регулювання земельних відносин, порушила організацію території господарств, загострила еколого-економічні проблеми сучасного використання земельних ресурсів у сільському господарстві. Проте основною з них є забезпечення на всіх рівнях (загальнодержавному, регіональному та місцевому) сталого функціонування систем раціонального землекористування.

■ Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченню економічних та екологічних аспектів формування вискоєфективних систем землекористування на загальнодержавному та регіональному рівнях присвячені роботи багатьох вчених, зокрема, Є.П. Буравльова, В.В. Горлачука, Д.С. Добряка, М.І. Лавейкіна, В.В. Медведєва, Л.Я. Новаковського, А.Я. Сохничка, В.М. Трегобчука, А.М. Третяка та інших [1, 3, 5, 7-12]. Однак, зважа-

ючи на значну кількість нових агроформувань, різноманітність природно-господарських умов їх функціонування, а звідси — необхідність варіативного підходу до формування моделей сталого сільськогосподарського землекористування, саме місцевий рівень є найбільш складним і проблематичним. Крім того, саме в конкретному агроландшафті реалізується продуктивність агроєкосистем, здійснюється антропогенний вплив на ґрунтовий покрив, рівень якого не завжди відповідає екологічним обмеженням техногенезу.

■ Мета статті

— обґрунтувати еколого-економічні підходи до формування систем сталого сільськогосподарського землекористування на місцевому рівні, запропонувати комплекс заходів щодо підвищення ефективності агроформувань із врахуванням природних умов та ресурсного забезпечення конкретного суб'єкта господарювання на землі.

■ Виклад основного матеріалу

На сучасному етапі сільськогосподарське землекористування як складний об'єкт характеризуються функціональним різноманіттям (за формами власності, категоріями земель і групами землекористувачів), відносною стійкістю і певною динамічністю (трансформація структури земельних угідь, зміна землевласників і землекористувачів). Тому в умовах трансформації земельних відносин принципами комплексності повинно відповідати формування систем землекористування як мінімум на трьох рівнях: загальнодержавному, регіональному і локальному (місцевому). Суть такого підходу полягає у розгляді цієї проблеми від загального до часткового.

При цьому, регіональні системи землекористування повинні розроблятися на альтернативній основі як концептуальні моделі, які б слугували орієнтирами при виборі оптимальних рішень на місцях з урахуванням напрямку державної політики, різних форм господарювання, соціального розшарування, різної забезпеченості товаровиробників виробничими ресурсами, конкуренції [8]. Ці моделі повинні докорінно відрізнятися від «звичайного» комплексу взаємопов'язаних правових, організаційних, економічних та технологічних природоохоронних заходів. Для цього необхідно привести виробничі процеси в сільському господарстві у відповідність з різноманітними умовами ландшафтів і законами екології, а також усунути причини тих чи інших порушень у використанні земельних ресурсів. Ступінь адекватності таких моделей землекористування залежить від ступеня ідентифікації взаємозв'язків між природними та антропогенними елементами системи.

Таким чином, власне системний принцип при землекористуванні, який орієнтований на гармонізацію трьох складових (соціальної, економічної та екологічної) механізму реалізації цілей системи землекористування, забезпечує оптимальне співвідношення між економічним зростанням, поліпшенням якісного стану земельних ресурсів, ростом матеріальних і духовних потреб населення.

Специфіка сільськогосподарського землекористування полягає в тому, що основним виробничим ресурсом тут є земля. Від рівня ефективності його використання залежить не тільки величина одержуваного доходу окремим землекористувачем, а й добробут суспільства в цілому. Через це держава має створити такий механізм використання земельних ресурсів, який би задовольняв потреби підприємців-землекористувачів та вимоги щодо охорони й раціонального використання землі як природного ресурсу. В ринкових умовах особливого значення (а, можливо, найважливішого) набуває економічний механізм екологізації сільськогосподарського землекористування. Оскільки в умовах приватної власності на землю чи не єдиним ефективним засобом досягнення екологічних цілей в землекористуванні, визначених на відповідних рівнях, є економічне стимулювання ґрунто-водоохоронних заходів, виходячи з принципу «екологічно небезпечне використання земельних ресурсів повинно стати економічно невигідним» і навпаки: дотримання вимог екологічної безпеки повинне забезпечувати збалансований економічно високоефективний розвиток землекористування. Отже, механізм сільськогоспо-

дарського землекористування як спосіб використання або залучення земель у господарський обіг повинен об'єднувати як економічну, так і екологічну складову, і може бути запроваджений на загальнодержавному та регіональному рівнях через розробку нормативно-правових актів щодо досягнення екологічної стабільності у взаємодії суспільства і природи; реалізацію відповідних програм переходу сільськогосподарського землекористування на принципи сталого розвитку; здійснення інвестиційної діяльності, спрямованої на подальшу екологізацію сільськогосподарського виробництва; на місцевому рівні — лише через проекти землеустрою з детальним еколого-економічним обґрунтуванням.

Важливим кроком для забезпечення збалансованого функціонування новостворених агроформувань є оптимізація структури сільськогосподарських угідь. Зокрема, аналіз сучасного стану сільськогосподарського землекористування на території Київського регіону свідчить про високий рівень розораності агроландшафтів (83,3%), що визначає інтенсивний вплив техногенезу на довкілля. При цьому, на території сільськогосподарських підприємств регіону рілля в структурі агроландшафтів становить 91,8%, в поліських районах — 88,5%, в лісостепових — 92% (табл. 1). Відтак, на екологостабілізуючі сільськогосподарські

угіддя припадає лише 8-11,5%. Таке співвідношення угідь обумовлює дестабілізацію екологічної ситуації (коефіцієнти екологічної стабільності територій землекористувачів коливаються в межах 0,20-0,24) в аграрному секторі економіки й однозначно потребує оптимізації.

Основним критерієм розміщення сільськогосподарських угідь в агроландшафтах, які визначають їхнє оптимальне співвідношення, є висока продуктивність агроценозів при мінімально можливих витратах матеріально-енергетичних ресурсів та допустима інтенсивність деградаційних процесів. Згідно з статтею 33 За-

кону України «Про охорону земель» (від 19 червня 2003 року) передбачено нормативи оптимального співвідношення земель сільськогосподарського, природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного, рекреаційного призначення, а також земель лісового та водного фондів на території в цілому і оптимального співвідношення ріллі та багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, а також земель під полезахисними лісосмугами власне в агроландшафтах [6]. За рекомендаціями ННЦ «Інститут землеробства НААН України» [2] в Київській області необхідно ви-

вести з інтенсивного обробітку 341,2 тис. га, в тому числі 83,9 тис. га деградованих земель на схилах крутизною 3° і більше, 145,5 — малопродуктивних земель, 60,1 тис. га земель водоохоронних зон. Це зменшить розораність сільськогосподарських угідь Київського регіону до 63 відсотків.

В умовах цивілізованого ринку всі енергоємні заходи, які потребують додаткових капітальних затрат, мають бути науково обґрунтовані як з екологічної, так і економічної точок зору. Тому необхідне поєднання відповідних критеріїв, комплексний підхід до оцінки ефективності запровадження ґрунтоохоронних заходів у

Таблиця 1

СТРУКТУРА ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДДЬ НА ТЕРИТОРІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ КИЇВСЬКОГО РЕГІОНУ

Загальна площа земель, тис. га	Сільськогосподарські угіддя, тис. га / %						Лісовкриті площі, тис.га	Забудовані землі, тис.га	Відкриті заболочені землі та води, тис.га
	Всього	рілля	перелоги	багаторічні насадження	сіножаті	пасовища			
Поліські райони									
57,9	49,5/100	43,8/88,48	—/—	0,2/0,40	3,1/6,26	2,4/4,85	1,6	0,3	3,0
Лісостепові райони									
849,6	789,2/100	726,3/92,03	0,1/0,01	6,3/0,80	29,1/3,69	27,4/3,47	15,2	1,2	16,7
По області в цілому									
907,5	838,7/100	770,1/91,82	0,1/0,01	6,5/0,77	32,2/3,84	29,8/3,55	16,8	1,5	19,7

Таблиця 2

ЕФЕКТИВНА РОДОЧІСТЬ ДЕРНОВО-ПІДЗОЛИСТИХ ҐРУНТІВ КИЇВСЬКОГО ПОЛІССЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ДОБРИВ І МЕЛІОРАНТІВ

Ґрунт (за гранулометричним складом)	Щорічний вихід зернових одиниць (ц/га) на ділянках без добрив	Приріст (ц/га) від:			
		добрив		меліорантів	добрив і меліорантів
		мінеральних	мінеральних і органічних		
Зв'язно-піщаний	14,8	—	17,3	5,3-7,3	22,6-24,6
Супіщаний	24,2	9,8	16,9	4,1-7,6	19,4-24,5

сільськогосподарських підприємствах. Екологічна складова оцінки ефективності таких заходів включає параметри нормативного стану довкілля: профілактика ерозійних процесів, поліпшення властивостей ґрунтового покриву та якості земель тощо. Економічна складова визначається рівнем продуктивності агроценозів та окупністю затрат на запровадження агроелітаривних заходів. Зокрема, сумісне застосування добрив і кальцієвмісних сполук на дерново-підзолистих ґрунтах, які є фоновими для польських агроландшафтів, забезпечило отримання додаткової рослинної продукції на рівні 19-25 ц/га зернових одиниць щорічно (табл. 2).

При цьому забезпечується збереження вбирного комплексу ґрунту від руйнування, поліпшення фізичних та агрохімічних параметрів родючості ґрунтів.

■ Висновки

Стале функціонування систем сільськогосподарського землекористування досягається через еколого-економічний механізм, який повинен формуватися державою як спосіб використання земель або залучення їх до господарського обігу і реалізуватися на місцевому рівні через проекти землеустрою новостворених агроформувань, які розробляються на варіативній основі. Перша складова цього механізму спрямована на забезпечення нормативного стану довкілля, друга — на підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів. Виходячи з цього, одне з нагальних завдань, яке стоїть перед фахівцями і науковцями в сфері економіки природокористування, — це гармонійне поєднання екологічної та економічної складових систем сільськогосподарського землекористування з врахуванням конкретних природних та господарських умов.

Література

1. Буравльов Є.П. Безпека навколишнього середовища / Є.П. Буравльов. — Київ: Урожай, 2004. — 320 с.
2. Вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних земель та їхнє раціональне використання / Методичні рекомендації. За ред. В.Ф. Сайка. — К.: Аграрна наука, 2000. — 39 с.
3. Горлачук В.В. Землекористування на межі тисячоліть / В.В. Горлачук, В.Г. В'юн, А.Я. Сохнич. — Львів: НВФ «Українські технології», 2001. — 130 с.
4. ГОСТ 17.5.1.05-80. Охрана природы. Земля. Термины и определения. — Москва, 1980. — С. 7.
5. Добряк Д.С. Теоретичні засади сталого розвитку землекористування у сільському господарстві / Д.С. Добряк, А.Г. Тихонов, Н.В. Гребенюк. — К.: Урожай, 2004. — 136 с.
6. Закон України «Про охорону земель» (19 червня 2003 року, № 962-IV) / Земельне законодавство України: Збірник нормативно-правових актів. — К.: Істина, 2007. — С. 174-197.
7. Земельні ресурси України / За ред. В.В. Медведєва, Т.М. Лактіонової. — Харків – Київ: Аграрна наука, 1998. — 150 с.
8. Лавейкін М.І. Реформування системи землекористування в Україні / М.І. Лавейкін. — Київ: РВПС України НАН України, 2000. — 376 с.
9. Новаковський Л.Я. Еколого-економічні проблеми розвитку національного АПК, використання земельних і лісових ресурсів / Л.Я. Новаковський, О.Г. Тараріко, В.М. Трегобчук // Вісник аграрної науки. — 1996. — № 8. — С. 5-10.
10. Сохнич А.Я. Проблеми використання і охорони земель в умовах ринкової економіки. Монографія / А.Я. Сохнич. — Львів: НВФ «Українські технології», 2002. — 252 с.
11. Трегобчук В.М. Еколого-економічна концепція ефективного і сталого розвитку національного АПК / В.М. Трегобчук // Економіка АПК. — 1995. — № 6. — С.3-13.
12. Третяк А.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування / А.М. Третяк, В.М. Другак. — К.: ЦЗРУ, 2003. — 337 с.

ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF FORMING OF THE STABLE AGRICULTURE LAND TENURE IN MARKET CONDITIONS

Andriy Barvinskiy

Ecological and economical problems, which arose owing to a transformation of accrued agroformin in the structures of market tupe, are reflected. It is shown, that the ecological and economical measures are the important making systems of agricultural land tenure and the basic tool of realization of their functions.

Key words: systems of land tenure, ecological and economical measures, parameters of soil fertility.

Andriy Barvinskiy, assistant professor, candidate of agriculture sciences, assistant professor of land management of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, barv@ukr.net.

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ

Андрей Барвинский

Освещены эколого-экономические проблемы, которые возникли в результате трансформации вновьсозданных агроформирований в структуры рыночного типа. Показано, что экологические и экономические мероприятия являются важной составной частью систем сельскохозяйственного землепользования и основным инструментом реализации их функций.

Ключевые слова: системы землепользования, экологические и экономические мероприятия, параметры плодородия почв.

Барвинский Андрей Валерьевич, доцент, кандидат сельскохозяйственных наук, доцент кафедры управления земельными ресурсами Национального университета биоресурсов и природопользования Украины, barv@ukr.net.